

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**SAMARQAND DAVLAT VETERENARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI**

VETERINARIYA PROFILAKTIKASI VA DAVOLASH FAKULTETI

“VETERINARIYA JARROHLIGI VA AKUSHERLIK”

kafedrası

AKUSHERLIK VA HAYVONLARNI SUN‘IY URUG`LANTIRISH fanidan

**“Erkak hayvonlar jinsiy organlarining
kasalliklarini davolash va oldini olish chora
tadbirlari”
mavzusidagi**

OCHIQ DARS ISHLANMASI

SAMARQAND

Tuzuvchi:

Kipchakov Shuxrat– “Veterinariya jarrohligi va akusherlik” kafedrasida assistenti

Taqrizchilar:

Eshburiyev S.B. - “Parranda, baliq, asalari va mo‘ynali hayvonlar” kasalliklari kafedrasida dotsenti, v.f.d.

Qo‘ldoshev O.O‘. Veterinariya ilmiy tadqiqot instituti, laboratoriya mudiri, v.f.d.

“Erkak hayvonlar jinsiy organlarining kasalliklarini davolash va oldini olish chora tadbirlari”

mavzusidagi amaliy mashg‘ulotning texnologik modeli

<i>Mashg‘ulot vaqti – 2 soat</i>	Talabalar soni- 24 nafar
<i>O‘quv mashg‘ulotning shakli</i>	Amaliy
<i>Amaliy mashg‘ulotning o‘quv</i>	1.3. Erkak hayvonlar jinsiy organlarining kasalliklarini davolash

<i>elementlari</i>	chora tadbirlari. 1.4. Erkak hayvonlar jinsiy organlarining kasalliklarini oldini olish chora tadbirlari.
<i>O'quv mashg'ulot maqsadi.</i> Erkak hayvonlarda bepushtliklarni turlari, asosiy sabablari, bepushtliklarni guruh usulida davolash va oldini olish, andrologik dispanserlash usullarini texnikasini o'rgatish hamda bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish.	
<i>Pedagogik vazifalar:</i> 1. : Erkak hayvonlarda bepushtliklarni turlari, asosiy sabablari, bepushtliklarni guruh usulida davolash va oldini olish, andrologik dispanserlash usullarini o'rganish. 2. Hayvoni tekshirishda zamonaviy tekshirish asbob-uskunalarini qo'llash to'g'risida ma'lumot beradi	<i>O'quv faoliyati natijalari:</i> 1. Talabalar mavzuning asosiy tushunchalarini o'zlashtiradilar. 2. Mavzuga doir aniq bilimlar doirasiga ega bo'ladilar. 3. Egallangan bilimlardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'ladilar. 4. Mavzu yuzasidan umumiy xulosalarga keladilar.
<i>Ta'lim usullari</i>	Aqliy hujum, o'qitishning to'rt pog'anali usuli, tushinchalar tahlili, izohli tasvir, namoyish, kichik guruhlarda ishlash.
<i>Ta'limni tashkillashtirish shakli</i>	Jamoaviy
<i>Ta'lim vositalari</i>	Kompyuter, videoprojektor, slaydlar, doska, tarqatma materiallar, fanendoskop va hayvon.
<i>Ta'lim berish sharoiti</i>	Maxsus texnik vositalar bilan jihozlangan auditoriya.
<i>Monitoring va baholash</i>	Og'zaki so'rov: tezkor – so'rov, test.

“Erkak hayvonlar jinsiy organlarining kasalliklarini davolash va oldini olish chora tadbirlari” mavzusidagi amaliy mashg'ulotning texnologik xaritasi

Ish bosqichlari	Faoliyat mazmuni	
	Ta'lim beruvchi	Ta'lim oluvchi

va vaqti		
Tayyorlov bosqichi	Belgilangan ta'limiy maqsadlarga mos topshiriqlarini ishlab chiqadi	
1 – bosqich. O'quv mashg'ulotiga kirish (10 daq.)	1.1.Mashg'ulot mavzusi, uning maqsadi va kutilayotgan natijalar bilan tanishtiradi, ularning ahamiyati va dolzarbligini asoslaydi. 1.2.Mavzu bo'yicha asosiy tushunchalarga ta'rif berishni taklif qiladi va talabalar bilimlarini faollashtiradi.	Tinglaydilar. Savollarga javob beradilar
2 – bosqich Asosiy bosqich (60 daq.)	2.1. Talabalar e'tiborini jalb etish va bilim darajalarini aniqlash uchun tushinchalar nahlili metodi orqali savol javob o'tkazadi. 1.2 Erkak hayvonlarda bepushtliklarni turlari, asosiy sabablari, bepushtliklarni guruh usulida davolash va oldini olish, andrologik dispanserlash usullarini o'rganish. 2.3. S tartibi to'g'risida ma'lumot beradi.	Eshitadi, yozadi, navbat bilan bir-birini takrorlamay javobini aytadi. O'ylaydi, javob beradi. Javob beradi va to'g'ri javobni eshitadi. Sxema va jadvallar, mazmunini muhokama qiladi, savollar berib, asosiy joylarini yozib oladi. Eslab qoladi, yozadi. Mustaqil bajaradi.
3 – bosqich Yakuniy bosqich (10 daq.)	3.1. Talabalar olgan bilimlarini tahlil qiladilar. 3.2. Mavzu yuzasidan savol – javob o'tkaziladi.	Eslab qoladi, yozadi. Mustaqil bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshburiev B.M. Veterinariya akusherligi. Darslik. - Toshkent.: "Fan va texnologiya", 2018 yil.
2. Eshburiev B.M., Eshburiev S.B., Djumanov S.M. Veterinariya akusherligi

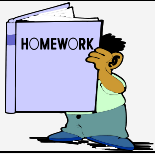
- fanidan amaliy-laboratoriya mashg'ulotlari. O'quv qo'llanma. - Samarqand.: "SamDU tahririy-nashiriyot", 2020 yil.
3. David E. Noakes Timothy J. Parkinson Gary C. W. England. Veterinary Reproduction and obstetrics. Coperight. 2019 by Elsevier, Ltd. All rights reserved.
 4. Акушерство, гинекология и биотехника репродукции животных: Учебник / Под ред. Г. П. Дюльгера. - 9-е изд., перераб. и доп. СПб.: Издательство «Лань», 2019.
 5. Студенцов А.П., Шипилов В.С., Никитин В.Я. и др.; Под ред. В.Я. Никитина и М.Г. Миролубова. Ветеринарное акушерство, гинекология и биотехника размножения/ – 7-е изд., перераб. и доп. Учебник – М.: Колос, 2019 год.

**Mavzu. ERKAK HAYVONLAR JINSIY ORGANLARINING
KASALLIKLARINI DAVOLASH VA OLDINI OLISH CHORA
TADBIRLARI**

Darsning maqsadi: Erkak hayvonlarda bepusthtliklarni turlari, asosiy sabablari, bepusthtliklarni guruh usulida davolash va oldini olish, andrologik dispanserlash usullarini o'rganish.

Ko'rgazmali qurollar: Kompyuter, videoproektor, slaydlar, doska, tarqatma materiallar, fanendoskop, stetoskop, suni qin jixози, eritmalar va hayvon.

«Tushinchalar tahlili» metodi

<p>O'quv elementlari:</p> <ol style="list-style-type: none"> a. Erkak hayvonlar jinsiy organlarining kasalliklarini davolash chora tadbirlari. b. Erkak hayvonlar jinsiy organlarining kasalliklarini oldini olish chora tadbirlari. <p>2.</p>	
<p>Mashg'ulotning maqsadi:</p>	
<p>Erkak hayvonlarda bepusthtliklarni turlari, asosiy sabablari, bepusthtliklarni guruh usulida davolash va oldini olish, andrologik dispanserlash usullarini o'rganish.</p>	
	<p>Asosiy tayanch iboralar</p>
<p>Xalat, Engcha, Rezina etik Qalpoqlar</p>	<p>Sochiqlar, Yod nastoykasi, Dezinfeksiyalovchi eritmalar, Fonendoskoplar, Suni-qin</p>

<i>Tushinchalar</i>	<i>Mazmuni</i>
Erkak hayvonlar jinsiy organlarining tekshirish	
Andrologik dispanserlash	
Erkak hayvonlarda bepushtlik	

Darsning mazmuni: Turli qishloq xo'jalik naslli erkak hayvonlarni ma'lum reja asosida tekshirib, ularda impotensiyaning (jinsiy ojizlik) turli ko'rinishlarini, oqibatini aniqlash haqida tushunchaga ega bo'lish, parvarishlash, oziqlantirish ko'nikmasiga ega bo'lish.

Andrologik dispanserlash - naslli erkak hayvonlarni ma'lum reja asosida tekshirib, ularda impotensiyaning (jinsiy ojizlik) turli ko'rinishlarini, oqibatini aniqlash hamda oldini olish va davolash tadbirlarini ishlab chiqishga qaratilgan.

Naslli hayvonlar ro'yxatga olingandan keyin, anamnez ma'lumotlari yig'ilib, xo'jalikda hayvonlarning saqlanish muddati, rasionlar, ulardan foydalanish rejimi, urug'ning miqdor va sifat bahosi, ona hayvonlarning urug'lanishi va ulardan bola olish ko'rsatkichi, jinsiy a'zolar faoliyatining buzilish vaqti, uning turlari va jinsiy reflekslarning buzilish darajasi, qo'llanilgan davolash usullari va uning samaradorligi, xo'jalikda yuqumli va invazion kasalliklarning uchrash darajasi, veterinariya ishlovlarining o'tkazilganligi aniqlanadi.

Naslli hayvonlar umumiy tekshirishlardan o'tkazilib, konstitusiyasi, semizlik darajasi, harakatchanligi, ikkilamchi jinsiy belgilarining namoyon bo'lishi aniqlanadi. Hazm, nafas, yurak qon-tomir va asab tizimlarining holati aniqlanadi. Bunda bo'g'inlar, tuyoq va muskullar holatiga alohida e'tibor beriladi. Jinsiy a'zolar tekshirilganda urug'don, urug'don ortig'i, urug' yo'llari, urug'don va prepusiya xaltasi va jinsiy a'zo holatiga alohida e'tibor qaratiladi. Talab etilganda qo'shimcha jinsiy bezlar hamda urug' yo'lining ampulasi to'g'ri ichak orqali tekshiriladi.

Naslli erkak hayvonlarni, ayniqsa buqa va ayg'irlarni tekshirishda juda ehtiyot bo'lish va neyroleptiklardan foydalanish (2-6%-li aminazin va boshqalar) maqsadga muvofiqdir.

Naslli erkak hayvonlardan sun'iy qinga urug' olish paytida jinsiy reflekslarning paydo bo'lishiga e'tibor beriladi. Olingan sperma laborator tekshirishlaridan o'tkazilib, uning hajmi, rangi, hidi va konsistensiyasi aniqlanadi. Mikroskopik tekshirishlar bilan urug'ning konsentrasiyasi va spermiylarning faolligi, tirik, o'likligi, shuningdek, ularning patologik shakllari aniqlanadi.

Biokimyoviy tekshirishlar bilan sperma tarkibidagi fruktoza va fermentlarning miqdori hamda fruktoliz va fruktolitik jarayonlar aniqlanadi.

Andrologik dispanserlash o'tkazishda qonning biokimyoviy ko'rsatkichlari (umumiy oqsil, kalsiy, anorganik fosfor, karotin va ishqoriy zahira), siydikning zichligi, undagi oqsil, qand va keton tanachalarining miqdori aniqlanadi.

Bakteriologik tekshirishlar bilan sperma, prepusiya xaltasidan yuvib olingan suyuqlik tahlil qilinib, ularni mikroorganizmlar bilan ifloslanganlik darajasi aniqlanadi.

Buqalarda dispanserlash natijalari individual veterinariya kartochkalariga yoziladi, keyin bu ma'lumotlar naslli hayvonning individual veterinariya pasportiga o'tkaziladi.

Klinik tekshirishlar natijalari, urug'ning sifatini baholash ko'rsatgichlar va sigirlarning otalanish darajasiga ko'ra, naslli buqalar 4 ta guruhga bo'linadi:

1. **Urug'lantirish darajasi yuqori bo'lgan buqalarning** urug'i bilan bir marta urug'lantirilganda 75% dan ko'proq buzoq olish mumkin. Buqalarda jinsiy reflekslar yaqqol ko'zga tashlanadi va tezda urug' ajraladi. Urug'ning hajmi 5 ml dan kam emas, konsentrasiyasi 1 mlrd dan oshiq, spermalarning faolligi 8 balldan yuqori, sperma tarkibidagi tirik spermiylar miqdori 80-95%, hayotchanligi 70-110 soat atrofida, spermiylarning patologik shakllari 3% dan oshmaydi. Bunday buqalar spermasi tarkibida fruktoza 460-680 mg% gacha bo'ladi.

2. **Urug'lanish darajasi o'rtacha naslli buqalar** urug'i bilan bir marta urug'lantirilgan sigir va tanalardan 70% gacha buzoq olish mumkin. Bunday buqalarda jinsiy reflekslar yaqqol namoyon bo'ladi va ulardan tezda urug' ajraladi. Eyakulyat hajmi 3-4 ml, konsentrasiyasi 0,4-0,8 mlrd, spermiylarning faolligi 7-9 ball, urug'da tirik spermiylarning soni 70% dan kam emas, hayotchanligi 50-80 soat, spermiylarning patologik shakllari 5% dan oshmaydi. Bunday buqalarning urug'ida fruktoza miqdori 300-500 mg% ni tashkil etadi.

3. **Urug'lanish darajasi past buqalar** sigirlarni qayta urug'lantirish foizi yuqori, ko'pincha sun'iy qinga urug' berishdan bosh tortishi yoki sifasiz urug' berishi bilan xarakterlanadi. Eyakulyat hajmi 2 ml dan oshmaydi, spermaning konsentrasiyasi 0,2-0,5 mlrd/ml bo'ladi. Urug'ning faolligi 6 balldan oshmaydi. Ularning hayotchanligi 30 soatga teng. Ayrim hollarda spermadagi patologik spermiylar 20% ga etadi va fruktoza miqdori oz bo'ladi.

4. **Naslsiz buqalar** juda oz urug' ajratadi, undagi spermalar konsentrasiyasi, faolligi, chidamliligi va hayotchanlik darajasi juda past bo'ladi. Urug'da fruktoza miqdori kam, patologik shakldagi spermiylar soni esa ko'p bo'ladi. Ayrim naslsiz buqalar urug' bermaydi. Bu guruhdagi buqalarning naslsizligi oligospermiya, aspermiya va teratospermiya ko'rinishlarida bo'ladi. Bunday o'zgarishlarning namoyon bo'lishi har qaysi buqada turli darajada bo'ladi. Birinchi va ikkinchi guruhlariga mansub buqalar naslchilik xo'jaliklarida ishlatiladi, uchinchi va to'rtinchi guruhdagi buqalarda davolash muolajalari o'tkaziladi.

Urug'don xaltasi terisi yallig'lanishi. Urug'don xaltasi (*Saccus testicularis*) urug'donni tashqi muhitdan o'rab turadi va termoregulyasiya funksiyasini bajaradi. Urug'don xaltasi yallig'lanishi, dermatit va boshqa yuqumsiz kasalliklar bilan shikastlanishi mumkin.

Sabablari. Urug'don xaltasi kasalliklarini kelib chiqishi uchun turli sabablar natijasida (mexanik shikastlanish, issiq va sovuq, mikroblar bilan zaharlanish va hokazolar) kelib chiqadi.

Patogenezi va klinik belgilari. Kasalliklarning boshlanishida yallig'lanishga

xos belgilar ko‘rinadi. Urug‘don xaltasi shishgan, qizargan, qon ivigan. Palpasiya qilinganda og‘riq seziladi. Ko‘pincha bu yallig‘lanish jarayoni gematoma abscess yoki furunkulga aylanadi.

Davolash va profilaktikasi. Davolash jarrohlik yo‘li bilan olib boriladi. Kasal hayvon boshqalaridan ajratiladi, tagiga quruq to‘shama to‘shaladi. Urug‘don xaltasi vaqtida tozalanishi kerak.

Urug‘don yallig‘lanishi (Orchitis). Urug‘don yallig‘lanishi natijasida spermatogenez buziladi.

Sabablari. Kasallik kelib chiqish sabablari turlicha. Mexanik harorat, radiasiya, infeksiya, invaziya va h. k. Urug‘donlarda yallig‘lanish jarayoni boshqa kasalliklar (buyrak, siydik pufagi, oshqozon kasallaklari) natijasida ham kelib chiqishi mumkin.

Patogenez. Urug‘don yallig‘lanishi patogen mikroorganizmlarning faoliyati natijasida kelib chiqadi. Bunda spermatogenez buziladi. Urug‘donning faoliyati normada davom etishi uchun oylar kerak bo‘ladi.

Klinik belgilari. Urug‘don o‘tkir yallig‘langanda hajmi kattalashadi. Palpasiya qilinganda og‘riq seziladi hayvon yurganda orqa oyoqlari oqsoqlanadi. Urug‘ tarkibida mayib-majruh spermiylar ko‘p miqdorda kuzatiladi. Urug‘don surunkali yallig‘langanda og‘riq sezilarli bo‘lmaydi. Vaqtida davolanmasa urug‘don atrofiyasi kuzatiladi.

Davolash. Urug‘don o‘tkir yallig‘langanda 0,25%-li novokain eritmasi. Urug‘don shishganini qaytarish maqsadida sovuq dush qo‘llaniladi. Umumiy davolash usullari antibiotiklar qo‘llash bilan xarakterlanadi. Yiringli yoki surunkali orxidlarda kastrasiya qilinadi.

Pufakchasimon bez yallig‘lanishi (vezikulit) - barcha qishloq xo‘jalik hayvonlarning erkaklarida uchraydi, lekin ko‘pincha buqa va erkak cho‘chqalarda.

Etiologiya. Organizmda oziq-ovqatning etishmasligi hayvon noto‘g‘ri saqlanishi natijasida, hayvon organizmida moddalar almashinuvi buziladi va vezikulit kelib chiqishi mumkin. Bundan tashqari buyrak, siydik pufagi, urug‘don, urug‘don ortig‘i, urug‘ yo‘li yallig‘lanishi ham vezikulitga sabab bo‘ladi.

Patogenez. Yallig‘lanish jarayoni pufakchasimon bezga streptokokklar, stafilokokklar va boshqa patogen mikroblarning tushishi bilan xarakterlanadi. Bu mikroblar bez ichida faoliyatini boshlaydi, natijada bezning chiqaruv yo‘llari torayadi.

Kasallik belgilari. Vezikulit o‘tkir formada o‘tganda, tana harorati ko‘tariladi, ishtaha buziladi, katta qorin atoniyasi, siydik ajratish va axlat chiqarish jarayonlari qiyinlashadi. Surunkali vezikulitlarda abscess yoki fibrioz o‘simtalar uchraydi.

Davolash. Vena qon tomiriga 0,25%-li novokain eritmasi, 10%-li natriy norsulfazol eritmasi 150-250 ml yuboriladi. Muskul orasiga antibiotiklar yuboriladi.

Prostata bezi yallig‘lanishi. Prostatit.

Etiologiyasi. Ko‘pincha prostatit qarigan hayvonlarda uchraydi. Bundan tashqari buyrak va siydik pufagi yallig‘langanda prostatitlar uchraydi.

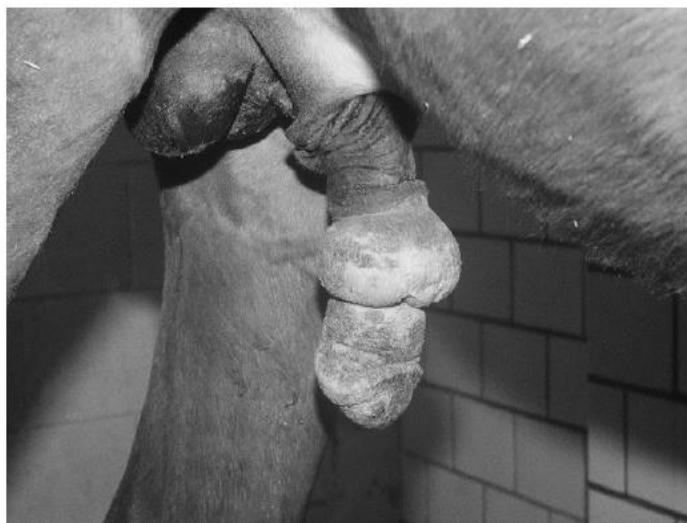
Patogenez. Prostata bezlari yallig‘langanda chiqaruvchi yo‘llari torayadi, biriktiruvchi to‘qima o‘sib ketadi, so‘ng prostata bezi gipertrofiyasi kelib chiqadi.

Belgilari. Hayvon bezovtalanadi, ishtahasi pasayadi, hayvon siydigini ushlay olmaydi va og‘riq bilan siydik ajratadi.

Jinsiy a‘zo va prepusiya xaltasini yallig‘lanishi. (Balanitis pasthetis).

Erkak hayvonlar jinsiy a‘zosi bosh qismi yallig‘lanishi - balanit deb, prepursiyaning yallig‘lanishi esa postit deb ataladi. Ko‘pincha bu ikkala patologik jarayon birga uchraydi va balanopostit deb ataladi.

63-rasm. Ayg‘irda jinsiy a‘zoning yallig‘lanishi.

Etiologiyasi. Kasallik qishloq xo‘jalik hayvonlarining barcha turida uchraydi. Bu kasallik kelib chiqishiga mexanik shikastlanishlar, veterinariya-sanitariya qoidalariga rioya qilmaslik, patogen mikroblarning prepusiyaga tushishi sabab bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari balanopostit vibrioz, trixomonoz va boshqa infeksiyon kasalliklar sababli kelib chiqishi mumkin.

Kasallik belgilari.

Kasallik o‘tkir va surunkali o‘tishi mumkin. O‘tkir hollarda jinsiy a‘zo shishgan, qizargan bo‘ladi. Palpasiya qilinganda qattiq og‘riq seziladi. Kasallik surunkali o‘tganda og‘riq kamroq bo‘ladi, yiring oqadi. Ba‘zan bu holat absessga aylanadi. Prepusiya xaltasidagi muskul to‘qimalarining o‘sishi natijasida jinsiy a‘zo prepusiyadan chiqmaydi. Bu holat fimoz deb ataladi. Agar koitus vaqtida jinsiy a‘zo prepusiyadan chiqib qaytib kirmasa, parafimoz deyiladi.

Davolash. Prepusiy xaltasi natriy gidrokarbonatning 3%-li eritmasi bilan yuviladi. Jinsiy a‘zo shilliq pardasiga 10%-li sintamisin emulsiyasi surtiladi. Absess yoki yiringli hollarda levomisetin, terramisin, biomisin yoki Vishnevskiy malhami surtiladi.

Nazorat savollari

1. Naslli hayvonlarda anamnez ma‘lumotlarini yig‘ish tartibi qanday?
2. Naslli hayvonlarni umumiy tekshirishlardan o‘tkazish tartibini tushuntiring.
3. Andrologik dispanserlash o‘tkazishda qonning qaysi ko‘rsatkichlari aniqlanadi?
4. Urug‘lantirish darajasi yuqori bo‘lgan buqalar qanday ko‘rsatkichlarga ega bo‘ladi?
5. Urug‘lanish darajasi o‘rtacha naslli buqalar qanday ko‘rsatkichlarga ega bo‘ladi?

6. Urug‘lanish darajasi past buqalar qanday ko‘rsatkichlarga ega bo‘ladi?
7. Naslsiz buqalar qanday ko‘rsatkichlarga ega bo‘ladi?
8. Urug‘don xaltasi terisi yallig‘lanishi ko‘proq qaysi hayvonlarda uchraydi?
9. Urug‘donni yallig‘lanishi sabablarini sanab o‘ting.
10. Pufakchasimon bez yallig‘lanishining diagnostikasi nimaga asoslanadi?
11. Prostata bezi yallig‘lanishi asosiy klinik belgilari.
12. Jinsiy a‘zo va prepusiya xaltasini yallig‘lanishi. oldini olish nimaga asoslanadi?